

Book Review:

The Story of Post-Modernism: Five Decades of the Ironic, Iconic and Critical in Architecture

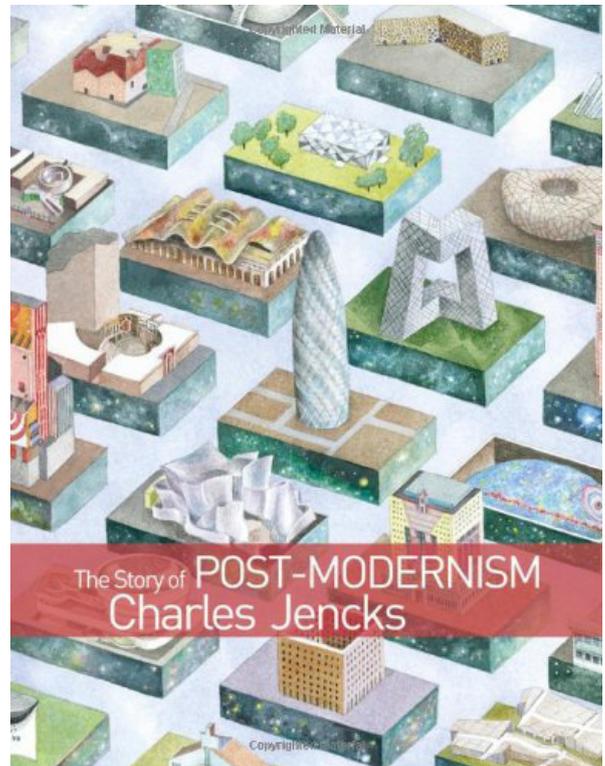
Jencks, C. (2011)

New Jersey, USA: John Wiley & Sons

272 pp.

คำว่า “โพสต์โมเดิร์น (Postmodernism)” สำหรับนักวิชาการทางสถาปัตยกรรมและสถาปนิกอีกจำนวนมากนั้น เป็นคำที่อยู่ภายใต้กรอบแห่งความหมายเฉพาะ และผูกมัดติดกับรูปธรรมของงานออกแบบ และห้วงกาลอันเจาะจงคือทศวรรษที่ 1960-1980 ในวงล้อมแห่งเวลาที่หมุนเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ สถาปนิกและนักออกแบบจำนวนมากเห็นว่าความเข้มข้นของรูปแบบดังกล่าวได้เลือนจางหายไปแล้ว เพราะเป็นการนำองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมจากอดีตมาใช้กับรูปแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่ไม่ได้สอดคล้องหรือมุ่งแก้ไขปัญหาของสังคมแต่อย่างใด แต่สำหรับนักประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ชาร์ลส์ เจนคส์ (Charles Jencks) ผู้วางฐานรากของคำนี้อย่างแข็งแกร่งในวงการออกแบบเมื่อทศวรรษที่ 1970 นั้น โดยใช้วิธีการเขียนที่แตกต่างกันคือ “Post-Modernism” เพื่อแตกแนวความคิดออกไปสู่รูปแบบของชุดความคิดเชิงสังคมและวัฒนธรรมที่มีความต่อเนื่องจากสกุลความคิดแบบโมเดิร์น ไม่ได้ตัดขาดหรือโต้แย้งอย่างสิ้นเชิง ด้วยกรอบโพสต์โมเดิร์นในนิยามของเจนคส์นี้ มองได้ว่าสกุลความคิดแบบโพสต์โมเดิร์นในสถาปัตยกรรมยังไม่ได้สิ้นสุดเลือนหายแต่อย่างใด ยังคงดำเนินต่อไปด้วยรูปแบบที่แตกขยายออกไปอย่างไม่รู้จบภายใต้ความหลากหลายและความซับซ้อนของสังคมแบบพหุนิยม (Pluralism)

ในผลงานเขียนชิ้นล่าสุด The Story of Post-Modernism: Five Decades of the Ironic, Iconic and Critical in Architecture (2011) ชาร์ลส์ เจนคส์ ยังคงมองภาพของความเคลื่อนไหวในวงการออกแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกโดยภาพรวมเหมือนงานเขียนชิ้นก่อนหน้านี้หลายชิ้น

โครงสร้างของหนังสือเล่มนี้ถูกแบ่งออกเป็น 5 บทด้วยกัน โดยมีบทนำ (Preface) เป็นการเกริ่นเริ่มด้วยคำถามที่ว่า เหตุใดกระแสการออกแบบแนวโพสต์โมเดิร์นจึงได้ย้อนกลับมาอีกครั้งในวงการสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมแทบทุกพื้นที่

ชาร์ลส์ เจนคส์ เริ่มพาผู้อ่านย้อนอดีตกลับไปทบทวนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตกตั้งแต่วันที่ 1920 เป็นต้นมา ในบทที่ 1 “The Perfect Storm

of Post-Modernism” โดยยังคงต่อยอดถึง “ความล้มเหลว” ของสถาปัตยกรรมแบบโมเดิร์นดังเช่นงานเขียนชิ้นก่อน ๆ ของเขา ซึ่งสกุลความคิดแบบโมเดิร์นได้นำผลลัพธ์ทางสถาปัตยกรรมไปสู่ “ความสูญเปล่า (nothingness)” ดังเช่นผลงานออกแบบอาคารกระจกภายใต้รูปทรงเรขาคณิตบริสุทธิ์ของมีส ฟาน เดอ โรห์ (Mies van de Rohe) และวอลเตอร์ โกรเปียส (Walter Gropius) เป็นต้น เจนคส์ได้นำคำว่า “perfect storm” หรือ “พายุที่สมบูรณ์แบบ” จากภัยพิบัติธรรมชาติที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาเมื่อ ค.ศ. 1991 มาใช้ในเชิงอุปมาอุปไมยถึงเหตุการณ์มากมายที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน ซึ่ง “perfect storm” ในบริบทของสถาปัตยกรรมตะวันตกเริ่มก่อตัวราวทศวรรษที่ 1960 เรื่อยมาทั้งจากผลงานออกแบบของสถาปนิกโมเดิร์นระดับบรมครูหลายท่านที่ได้สร้างผลงานทดลองอันผิดแผกไปจากรูปแบบโมเดิร์นร่วมสมัย เช่น ผลงานโบสถ์ที่เมืองรอนชอมป์ (Notre Dame du Haut, Ronchamp) ประเทศฝรั่งเศส และอาคารราชการที่เมืองจันดิการ์ (Chandigarh) ในประเทศอินเดียของ เลอ คอร์บูซีเยร์ (Le Corbusier) ซึ่งแสดงออกถึงรูปทรงเชิงประติมากรรมที่สื่อความหมายบางอย่าง ผลงานของหลุยส์ คาห์น (Louis Kahn) ในทศวรรษที่ 1970 ที่แสดงออกถึงจิตวิญญาณของสถาปัตยกรรมในอดีตผสมผสานกับรูปทรงและวัสดุแบบโมเดิร์น รวมถึงงานประพันธ์ชิ้นสำคัญของยุคสมัยที่กล่าวถึงปัญหาของเมืองแบบโมเดิร์น เช่น ผลงานของ เจน เจคอบส์ (Jane Jacobs) ในปี 1961 ปัญหาของการสื่อความหมายในเชิงขัดแย้งและซับซ้อนของสถาปัตยกรรมจากงานเขียนของ โรเบิร์ต เวนทูรี (Robert Venturi) ในปี 1966 เป็นต้น และเมื่อผนวกกับเหตุการณ์เชิงสังคมและวัฒนธรรมอีกมากมาย ได้ก่อให้เกิดเป็น “พายุที่สมบูรณ์แบบ” ในนามของสกุลความคิดแบบโพสต์โมเดิร์นในช่วงทศวรรษที่ 1980

บทที่ 2 “Searching for Difference, Finding Commonality” เป็นการกล่าวถึงพัฒนาการของสถาปัตยกรรมโพสต์โมเดิร์นที่เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960 และแตกกิ่งก้านออกไปในทศวรรษที่ 1970 ซึ่งล้วนแล้วแต่นำเสนอคำตอบต่อสภาพสังคมแบบพหุนิยมที่ประกอบด้วยความแตกต่าง ความซับซ้อน และความหลากหลายอยู่ร่วมกัน โดยยกตัวอย่างรูปแบบสถาปัตยกรรมโพสต์โมเดิร์นในหลายแนวทาง เช่น “สังคหนิยม (Eclecticism)” ซึ่งแสดงการผสมผสานอัตลักษณ์และสัญลักษณ์หลายสิ่งเข้าด้วยกันในงานออกแบบราวกับศิลปะแบบคอลลาจ (Collage)

ตัวอย่างเช่น ผลงานของ ชาลส์ มัวร์ (Charles Moore) ฮันส์ ฮอลโลน (Hans Hollein) หรือแนว “คลาสสิกนิยม (Classicism)” ที่นำองค์ประกอบของคลาสสิกมาใช้ร่วมกับอาคารสมัยใหม่ ตัวอย่างเช่น ผลงานของ อัลโด รอสซี (Aldo Rossi) นอกจากนี้ เจนคส์ได้ชี้ให้เห็นว่า “บริบทนิยม (Contextualism)” ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญของสถาปนิกในช่วงนี้ เพียงแต่สถาปนิกโพสต์โมเดิร์นไม่ได้แสดงออกต่อบริบทด้วยการสร้างความกลมกลืน แต่เป็นการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ เพื่อปะทะกับบริบทของเนื้อเมืองนั้น ๆ โดยยกตัวอย่างกรณีของพิพิธภัณฑ์ศิลปะหลายแห่งที่ถูกสร้างขึ้นในบริบทเฉพาะของพื้นที่

บทที่ 3 “Towards a Critical Modernism” เจนคส์ใช้คำว่า “โมเดิร์นเชิงวิพากษ์ (Critical Modernism)” ในการเรียกขานรูปแบบสถาปัตยกรรมโมเดิร์นในราวทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา ซึ่งยังคงพัฒนาอย่างต่อเนื่องและสะท้อนสภาพสังคมและเศรษฐกิจในยุคทุนนิยมตอนปลายเป็นอย่างดี แนวคิดในเรื่อง “Heterotopias” ของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ซึ่งหมายถึงพื้นที่พิเศษที่มีการซ้อนทับของความหมาย และถูกขยายต่อโดยแกรแฮม เซน (Grahame Shane) โดยรวมความไปถึงพื้นที่รูปแบบอื่น ๆ ที่มีระบบจัดการภายในตนเอง ได้ถูกเจนคส์นำมาอธิบายถึงรูปแบบของเมืองร่วมสมัยที่มีความหลากหลายซ้อนทับกันเรียกว่า “Heteropolis” เช่น ลอนดอน ลอส แองเจลิส เป็นต้น โดยยกตัวอย่างอาคารระฟ้าสมัยใหม่ที่มีพื้นที่ใช้สอยภายในหลากหลายเสมือนเมืองขนาดย่อย (sub-city) ที่บรรจุอยู่ในอาคารสูงว่าเป็นรูปแบบร่วมสมัยรูปแบบหนึ่งของ “Heterotopias” นอกจากนี้ เจนคส์ยังได้หยิบยกกระแสความเคลื่อนไหวของสถาปัตยกรรมในแนวทางอื่น ๆ เช่น สถาปัตยกรรมเขียว (Green architecture) รูปแบบสถาปัตยกรรมที่มุ่งเน้นการจัดวางระบบสัญจรภายในให้ต่อเนื่อง (Route building) เช่น ผลงานของเรม คูลเฮาส์ (Rem Koolhaas) และสถาปัตยกรรมที่มีรูปทรงราวกับภูมิทัศน์ (Landform building) เช่น ผลงานของปีเตอร์ ไอเซนแมน (Peter Eisenman) โดยยังมีแนวคิดที่ว่าผลงานออกแบบตามรูปแบบเหล่านี้เป็นผลสะท้อนส่วนหนึ่งถึงสังคมโพสต์โมเดิร์นทั้งสิ้น

บทที่ 4 “Complexity and Nature’s Ornament” มีสาระที่สอดคล้องกับงานเขียนที่ชื่อ The Architecture of the Jumping Universe (1995) ซึ่งเจนคส์ได้กล่าวถึงโลกทัศน์ของวิทยาศาสตร์แนวใหม่ (New Science) ในสังคมตะวันตก

ที่เข้ามาแทนที่วิทยาศาสตร์แนวเดิมหรือแนวคลาสสิก (Classical Science) ควบคู่กับพัฒนาการของคอมพิวเตอร์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตอุตสาหกรรม การผลิตสิ่งของซ้ำกันจำนวนมากไปสู่การผลิตแบบเฉพาะเจาะจง (mass-customization) เจนคส์ กล่าวถึงความซับซ้อนของระบบต่าง ๆ ในธรรมชาติที่เป็นพลวัต (dynamic) โดยมีระบบการจัดการตนเองอยู่ภายใน (self-organizing system) ราวกับสิ่งมีชีวิตที่มีการวิวัฒนาการตลอดเวลา แทนการมองธรรมชาติในรูปแบบที่เรียบง่าย และทำงานสม่ำเสมอเป็นเส้นตรงราวกับเครื่องจักรกลชิ้นหนึ่ง องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์แนวใหม่นี้ได้ส่งผลต่อมนุษย์ในการทำความเข้าใจธรรมชาติและโลกแวดล้อมรอบตัวอย่างมหาศาล เขาใช้คำว่า “complexity II” ในการเรียกขานความซับซ้อนตามกรอบนิยามของวิทยาศาสตร์แนวใหม่ แยกออกจากความซับซ้อนตามกรอบของโพสโตโมเดิร์น ซึ่งเรียกว่า “complexity I” และได้ยกตัวอย่างสถาปัตยกรรมจำนวนมาก เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของความซับซ้อนแบบวิทยาศาสตร์ มโนทัศน์ในการออกแบบ และกระบวนการออกแบบที่ใช้คอมพิวเตอร์ มารองรับการสรรสร้างรูปทรงและพื้นผิว เช่น สถาปัตยกรรมภายใต้แนวคิดเรื่อง “เรขาคณิตเศษส่วน (Fractals)” และรูปทรง “บล็อบ (Blob)” ซึ่งมีพื้นผิวต่อเนื่องกัน รวมถึงการพยายามหลีกเลี่ยง “รูปทรงกล่องแบบโมเดิร์น” ไปสู่การทดลองลวดลายธรรมชาติบนพื้นผิวอาคารรูปทรงกล่องสีขาว (White Cube) แบบโมเดิร์นในงานออกแบบของ โตโย อิตโตะ (Toyo Ito) ซึ่งทำให้การยอมรับการประดับลวดลายบนเปลือกอาคารกลายเป็นกระแสนิยมอีกครั้ง หลังจากสูญหายไปในช่วงสถาปัตยกรรมโมเดิร์น

บทสุดท้ายของหนังสือเล่มนี้ “The Coming of the Cosmic Icons” มีสาระต่อเนื่องจากบทที่ 4 โดยมุ่งเน้นสาระสำคัญที่ “สถาปัตยกรรมเชิงสัญลักษณ์ (Iconic architecture)” ซึ่งเจนคส์กล่าวว่าเป็นรูปแบบอันโดดเด่นของสถาปัตยกรรมตั้งแต่ ค.ศ. 2000 เป็นต้นมา จากผลพวงของการพัฒนาแบบโพสโตโมเดิร์น คือ ตลาดการค้าที่ต้องการการสื่อสารความหมายอย่างรวดเร็ว และความเคลื่อนไหวในวงการศิลปะที่ทำให้การสร้างพิพิธภัณฑสถานศิลปะกลายเป็นที่นิยมอีกครั้ง ซึ่ง “ปรากฏการณ์บิลเบา (the Bilbao effect)” จากสถาปัตยกรรมชิ้นสำคัญคือ พิพิธภัณฑสถานกูเกนไฮม์ (Guggenheim Museum) เมืองบิลเบา ประเทศสเปน เป็นตัวอย่างสนับสนุนที่ชัดเจนในการที่สถาปัตยกรรมกลายเป็น

สัญลักษณ์ที่ต้องรับบทบาทมากมายต่อเมืองอุตสาหกรรมในเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ในท้ายที่สุดแล้ว เจนคส์เรียกร้องว่า การสื่อความหมายในสถาปัตยกรรมร่วมสมัยควรนำเสนอทั้งความหมายจากสัญญาณในชีวิตประจำวัน (everyday signs) ผนวกเข้ากับการสร้างสัญลักษณ์ในเชิงจักรวาล (cosmic iconology) เพื่อให้กระบวนการสื่อความหมายมีทั้งการสื่อความหมายตรง (denotation) และความหมายแฝง (connotation) ในงานออกแบบ พร้อมทั้งยกตัวอย่างอาคารสาธารณะร่วมสมัยหลายชิ้นที่ฉายภาพให้เห็นในประเด็นดังกล่าว

The Story of Post-Modernism: Five Decades of the Ironic, Iconic and Critical in Architecture

โดยภาพรวมเป็นงานเขียนที่ให้ภาพของพัฒนาการที่ต่อเนื่องของรูปแบบสถาปัตยกรรมโลกในเชิงกว้าง นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเรื่อยมา โดยอาศัยกรอบคิดของโพสโตโมเดิร์น เช่น การสื่อสาร ความหมาย ความซับซ้อน เป็นต้น ในการดำเนินเรื่องราวทั้งหมด พร้อมทั้งต่อยอดถึงความล้มเหลวของวิธีคิดแบบโมเดิร์นเป็นระยะ อย่างไรก็ตาม กรอบคิดโพสโตโมเดิร์นของชาร์ลส์ เจนคส์ ได้กลายเป็นข้อจำกัดและนำไปสู่การวิพากษ์ที่สำคัญ เนื่องจากเจนคส์มองเห็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมทั้งหลายจนถึงปัจจุบันว่ายังคงอยู่ในรูปแบบของโพสโตโมเดิร์นที่แตกแขนงออกไปทั้งสิ้น ไม่ได้จำกัดเฉพาะที่รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบประวัติศาสตร์นิยมที่เสื่อมถอยบทบาทไปแล้วเท่านั้น แต่ยังรวมถึงสถาปัตยกรรมที่อยู่ภายใต้แนวคิดของวิทยาศาสตร์แนวใหม่ด้วย เจนคส์ มองสถาปัตยกรรมในรูปแบบวิทยาศาสตร์แนวใหม่ที่ผลลัพธ์หรือรูปทรงอาคารมากกว่ากระบวนการออกแบบ หรือยังคงมองสถาปัตยกรรมในเชิงอุปมาอุปไมย (metaphor) หรือเชิงสัญลักษณ์ (iconography) ที่ “สื่อความหมาย” ถึง “ความซับซ้อน” ตามกรอบคิดและเป้าหมายของโพสโตโมเดิร์น แต่ความหมายของ “ความซับซ้อน” ในกรอบของโพสโตโมเดิร์นแตกต่างไปจาก “ความซับซ้อน” ในกรอบของวิทยาศาสตร์แนวใหม่ ถึงแม้จะมีการแยกใช้ศัพท์ของความซับซ้อนแตกต่างกัน (complexity I / complexity II) แล้วก็ตาม

ความซับซ้อนในสกุลความคิดโพสโตโมเดิร์น คือความซับซ้อนที่ดำรงอยู่แล้วและหยุดนิ่ง เช่น ความซับซ้อนในองค์ประกอบหรือรูปแบบของสถาปัตยกรรมในอดีต ซึ่ง

สถาปนิกหรือนักออกแบบสามารถนำมาใช้ในงานราวกับคำตอบนั้นรอคอยอยู่แล้ว ทำให้สถาปัตยกรรมไม่ต่างไปจากงานศิลปะแบบคอลลาจ (Collage art) ที่เศษเสี้ยวของความแตกต่างมาประกอบรวมเข้าด้วยกันในเชิงของการจัดองค์ประกอบ ส่วนความซับซ้อนในทางวิทยาศาสตร์มีลักษณะการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และไม่หยุดนิ่ง สถาปัตยกรรมภายใต้วิทยาศาสตร์แนวใหม่แสดงออกถึงการนำความซับซ้อนจากหลายปัจจัยมาผสมผสานจนเกิดเป็นโครงข่ายภายในที่สัมพันธ์กันสลับซับซ้อน เกิดรูปแบบของรูปทรงภายนอกและที่ว่างภายในที่ความหลากหลายรวมกันเป็นเอกภาพเดียวกัน รูปแบบนี้จึงไม่ได้มีสารัตถะที่สัมพันธ์กับการสื่อสารและความหมายแต่อย่างใด และแยกตัวออกจากสถาปัตยกรรมโพสต์โมเดิร์นแบบพหุนิยมอย่างสิ้นเชิงทั้งกระบวนการออกแบบและรูปแบบ

นอกจากนี้ ตัวอย่างสถาปัตยกรรมร่วมสมัยหลายชิ้นที่ถูกนำเสนอในประเด็นของการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์เป็นหลัก ยังคงต้องรอผลของการวัดผลสำเร็จในแง่มุมอื่น ๆ เช่น การตอบสนองกับวิถีชีวิตร่วมสมัย บทบาทที่มีต่อชุมชนและเมือง เป็นต้น จึงจะเห็นภาพรวมที่ชัดเจนของกระแสสถาปัตยกรรมโลกได้ครบถ้วน อย่างไรก็ตาม คุณค่าของหนังสือ *The Story of Post-Modernism: Five Decades of the Ironic, Iconic and Critical in Architecture* มีมากมาย ทั้งการฉายให้เห็นภาพที่ต่อเนื่องของสถาปัตยกรรมภายใต้ภาษาและสำนวนการเขียนที่เรียบง่ายพร้อมภาพประกอบจำนวนมาก และยังขยายให้เห็นแง่มุมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องับสถาปัตยกรรม เช่น การเมือง และวิทยาศาสตร์ อีกด้วย

Santirak Prasertsuk

Faculty of Architecture and Planning

Thammasat University